

XALQARO MUNOSABATLARDA “KUCH” ATAMASIGA TA’RIF, YUMSHOQ VA QATTIQ KUCH TAMOYILLARI

Kamronbek Majidov

Magistrant Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqaro munosabatlar nazariyasida “kuch” tushunchasining mazmuni, uning “yumshoq” va “qattiq” kuch shakllari tahlil qilingan. Realizm va neorealizm yo‘nalishlarida kuchning mohiyati, davlatlar o‘rtasidagi raqobat va manfaatlar kurashida ularning o‘rni yoritilgan. Jozef Nayning “yumshoq kuch” nazariyasi, shuningdek, Genri Kissinjer va K.Uoltsning “qattiq kuch”ga oid qarashlari solishtirilib, har ikki kuch konsepsiyasining zamonaviy xalqaro siyosatdagi o‘zaro bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan. Globalizatsiya davrida davlatlar tashqi siyosatida yumshoq va qattiq kuch strategiyalarining uyg‘unlashuvi, ularning xalqaro obro‘, xavfsizlik va ta’sir doirasini belgilashdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro munosabatlar, kuch konsepsiyasi, yumshoq kuch, qattiq kuch, realizm, neorealizm, Jozef Nay, Genri Kissinjer, K. Uolts, diplomatiya, globalizatsiya, siyosiy ta’sir, xalqaro xavfsizlik.

Annotation: This article analyzes the concept of “power” in international relations theory, focusing on its two main forms — “soft power” and “hard power.” The study explores how realism and neorealism interpret the essence of power and its role in competition and pursuit of national interests among states. The views of Joseph Nye on “soft power,” as well as those of Henry Kissinger and Kenneth Waltz on “hard power,” are compared to highlight their theoretical and practical significance. The paper also discusses how the combination of soft and hard power strategies has become a defining feature of modern international politics, determining states’ influence, image, and security in the globalized world.

Keywords: international relations, concept of power, soft power, hard power, realism, neorealism, Joseph Nye, Henry Kissinger, Kenneth Waltz, diplomacy, globalization, political influence, international security.

KIRISH

Ushbu maqolada xalqaro munosabatlar nazariyasida markaziy o‘rin tutuvchi “kuch” tushunchasining mazmuni, uning “yumshoq kuch” (soft power) va “qattiq kuch” (hard power) shakllari atroflicha tahlil qilinadi. Xalqaro munosabatlardagi kuch bir sub’ektning (davlat, tashkilot va boshqalar) boshqa ishtirokchining xatti-harakatiga ta’sir qilish qobiliyati sifatida ta’riflanadi. Bu tushuncha iqtisodiy, harbiy, siyosiy, madaniy va axborot kabi turli manbalarga asoslanishi mumkin.

Maqolada, shuningdek, realizm va neorealizm yo‘nalishlarida kuchning mohiyati, davlatlar o‘rtasidagi raqobat va manfaatlar kurashida uning o‘rni yoritilgan. Realizm klassiklari haqli ravishda ta’kidlaganidek, “kuch” tushunchasi xalqaro munosabatlar tahlilidagi asosiy tushunchalardan biridir.

Asosan, Jozef Nayning “yumshoq kuch” nazariyasi, shuningdek, Genri Kissinjer va K. Uoltsning “qattiq kuch”ga oid qarashlari solishtirilib, har ikki kuch konsepsiyasining zamonaviy xalqaro siyosatdagi o‘zaro bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan. Maqola globalizatsiya davrida davlatlarning tashqi siyosatida yumshoq va qattiq kuch strategiyalarining uyg‘unlashuvi, ularning xalqaro obro‘, xavfsizlik va ta’sir doirasini belgilashdagi ahamiyatini ochib beradi. Shuni ta’kidlash joizki, “kuch”, “yumshoq kuch” va “qattiq kuch” atamalari xalqaro munosabatlarda muhim o‘rin tutib, davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tahlil qilish va tushunishga yordam beradi.

Asosiy qism

“Kuch”, “yumshoq kuch” va “qattiq kuch” atamalari xalqaro munosabatlarda muhim o‘rin tutib, davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tahlil qilish va tushunishga yordam beradi.

Xalqaro munosabatlardagi kuch - bu bir sub'ektning (davlat, tashkilot va boshqalar) boshqa ishtirokchining xatti-harakatiga ta'sir qilish qobiliyatidir. ¹Kuch iqtisodiy, harbiy, siyosiy, madaniy va axborot kabi turli manbalarga asoslanishi mumkin. “Kuch” tushunchasi, realizm klassiklari haqli ravishda ta’kidlaganidek, xalqaro munosabatlar tahlilidagi asosiy tushunchalardan biridir². Jozef Nayning „Yumshoq kuch“ kitobidan kelib chiqib kuchning bir qancha ko‘rinishlari mavjud va bular quyidagilardan iborat³:

1. Qattiq kuch:

- boshqa davlatlarning xatti-harakatlari yoki manfaatlariga ta'sir qilish uchun harbiy va iqtisodiy vositalardan foydalanishni nazarda tutadi.

- Misollar: Harbiy kuch, iqtisodiy sanksiyalar yoki moliyaviy rag‘batlantirish.

2. Yumshoq kuch:

- Majburlash emas, balki jalb qilish va ishontirish orqali afzal ko‘rish va natijalarni shakllantirish qobiliyatini nazarda tutadi.

- Misollar: Madaniy ta'sir, siyosiy qadriyatlar va diplomatiya.

3. Aqlli kuch:

- Maqsadlarga samarali erishish uchun qattiq va yumshoq kuch strategiyalarining kombinatsiyasi.

- Misol: iqtisodiy yoki harbiy kuch bilan qo‘llab-quvvatlanadigan diplomatiyadan foydalanish.

Qadimgi yunon tarixchisi Fukidid va Uyg‘onish davri italyan faylasufi va diplomati Nikkolo Makiavelli kabi qadimgi va o‘rta asr mualliflari asarlarida ham kuch xalqaro munosabatlar tizimining asosiy elementi hisoblangan. Agar xalqaro munosabatlar nazariyasiga realistik yondashuv asoschilari – Hans Morgentau va Alan Teylor talqinlariga murojaat qilsak, ularning tushunchasida kuch milliy davlatlar o‘rtasidagi yetakchilik va xavfsizlik uchun kurashni ifodalagan. Ular bu vazifani amalga oshirishni “kuchlar muvozanati” tamoyiliga erishish orqali ko‘rdilar, ya’ni xalqaro munosabatlar ishtirokchilari “kuchli pozitsiyadan siyosat” olib borish orqali erishadilar. Umuman olganda, davlatlar

¹ J. Nay “Yumshoq kuch”, Toshkent: Trust and support, 2023. - 22-b.

² Morgenthau H. Politics among Nations. New York: McGraw-Hill Companies, 1967. - 419 p

³ J. Nay “Yumshoq kuch”. Toshkent: Trust and support, 2023. - 22-55-b.

o'rtasidagi hokimiyat kurashi, realistlar nuqtai nazaridan, xalqaro munosabatlarning tabiiy holati bo'lib, bunda davlatlar faqat o'zlariga tayanadilar.⁴

Shunday qilib, realizm tarafdorlari kuchni, eng avvalo, milliy manfaatlarga erishish, omon qolish va boshqa davlatlar bilan kurash quroli sifatida qabul qilganlar. Shu munosabat bilan G. Morgentau xalqaro munosabatlarni davlatlar o'rtasidagi shiddatli qarama-qarshilik maydoni sifatida yozadi,⁵ uning maqsadi o'z kuchini oshirish va boshqalarning ta'sirini kamaytirish edi. Kuch paradigmatlari tarixiy taraqqiyot va xalqaro munosabatlar tizimining rivojlanishi bilan parallel ravishda rivojlanib, tegishli davrdagi xalqaro muhitning xarakterini aks ettirdi. Vaqt o'tishi bilan realizm va neorealizm nazariyasi tarafdorlariga qarshi bo'lgan nisbiy kuch nazariyasi tarafdorlari ushbu kontseptsiyani tanqid qildilar, bu esa zamonaviy fanda mavjud bo'lgan boshqa ko'plab ta'limotlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning fikricha, "kuch insonning shaxs ustidan hokimiyatini o'rnatadigan va qo'llab-quvvatlovchi hamma narsani o'z ichiga olishi mumkin - jismoniy zo'ravonlikdan tortib, bir ong boshqasini boshqaradigan eng nozik psixologik aloqalargacha".⁶

Realizmning yana bir nufuzli vakili, Genri Kissinjerning qarashlari, asosan XIX asrning birinchi choragidagi "Yevropa muvozanati" siyosatini o'rganish ta'sirida shakllangan. U tinchlikni muvozanatsiz ta'minlab bo'lmasligini, adolatni esa o'zini cheklashsiz amalga oshirib bo'lmasligini ta'kidlagan. G. Kissinger xalqaro munosabatlarning nazariyasini ishlab chiqishga hissa qo'shib, o'zining keyingi asarlarida ikkita o'xshash atamani – "balance of power" (kuchlar muvozanati, haqida G.Morgentau ham o'z asarlarida gapirgan) va "balance of forces" ("kuchlar nisbati" atamasining ekvivalenti) ni ajratib ko'rsatdi⁷. Birinchisini u 1918 yilgacha bo'lgan tarixiy davrga nisbatan qo'llagan, ikkinchisini esa 1990-yillarda Germaniya va Yevropa qo'shnilari o'rtasidagi mustahkamlanmagan "ta'sir munosabatlari"ga nisbatan qo'llagan. Shuningdek amerikalik mutaxassis o'zining nazariy ishlanmalarini davlatning yuqori lavozimlarida amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldi. Xususan, mafkuraviy yo'nalishlardan ko'ra kuch munosabatlariga ustunlik berish uning Sovet-Xitoy mojarosidan AQShning milliy manfaatlari yo'lida foydalanishga va Pekin bilan munosabatlarni normallashtirishga tayyorligida, shuningdek, o'zaro munosabatlarni tiklash istagida namoyon bo'ldi.

XX asrning ikkinchi yarmidagi globalizatsiya jarayonlari mutaxassislarni kuch fenomenini tushunishga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga undadi. Tadqiqotchilar ham, siyosiy elita vakillari ham xalqaro va nodavlat tashkilotlar, shuningdek, transmilliy kompaniyalarning ortib borayotgan ahamiyatini anglab yetishdi. Bu ilmiy doiralarda liberal g'oyalarga qiziqishning qayta tiklanishi va ularning yangi talqini – neoliberalizm va transnatsionalizmning paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu ikki oqim nazariyotchilari (masalan, R. Koheyn, J. Nay, J. Rozenau) bir tomondan, klassik liberalizm vakillari, jumladan, britaniyalik faylasuf J. Lokkning tabiiy huquqlar g'oyasi va nemis mutafakkiri I.

⁴ Дарья Лобанова. Концептуальные подходы к определению понятия силы в международных отношениях. 2017 // [Elektron manba] // Elibrary // 2017. 15 yanvar – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35294670> (murojaat qilingan 28.01.2025).

⁵ Morgenthau H. Politics among Nations. New York: McGraw-Hill Companies, 1967. - 419 p.

⁶ Гусаков А.В. «Жёсткая» и «мягкая» сила как инструменты внешней политики США. Вестник Института стратегических исследований ПГЛУ : сборник научных трудов. 2011.- № 1. - С. 15-17.

⁷ Kissinger H. Russian and American Interests After the Cold War. Rethinking Russia's National Interests. Ed. by S. Sestanovich. Washington: Center for Strategic and International Studies, 1994. P. 1-3.

Kantning fuqarolik jamiyati haqidagi tasavvurlari kabi g'oyalarga amal qilishdi. Ikkinchi tomondan, ular liberalistik nazariyaga yangi kirishlarni kiritdilar, ular yangi nazariy oqimlarning asosiy asoslariga aylandi. Ulardan biri – demokratiyani rivojlantirishga majburlash uchun jahon hamjamiyatining kuch ishlatish huquqi va milliy davlatlar olamining o'rnini transmilliy tizimlar – institutlar va tashkilotlardan tortib terroristik tarmoqlargacha bo'lgan tizimlar egallashi haqidagi ishonchdir. Ularning boshqa qarashlari orasida – suverenitetning yo'qolishi g'oyasi, erkin savdo tamoyili, global fuqarolik jamiyati g'oyasi, "Vashington konsensusi", M. Fridmanning monetarizmi, yangi intervensionizm tamoyili mavjud.

Neoliberalizmning yetakchi vakillari R. Koheyn va J. Nay XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan xalqaro-siyosiy manzarani tasvirlash uchun "kompleks o'zaro bog'liqlik" kontseptsiyasini taklif qilishdi. Ushbu kontseptsiyada mualliflar transmilliy aloqalarning kuchayishi va jamiyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning oshishi haqida gapirdilar. Bu jarayon xalqaro munosabatlarda harbiy kuchdan foydalanish va ishtirokchilarning manfaatlarini muvozanatlashning ahamiyati muhim bo'lib qolsa ham, asta-sekin kamayib borayotganligini ko'rsatadi.

R.Koheyn G. Morgentauning qarashlarini tahlil qilar ekan, uning xalqaro munosabatlarni kuch uchun kurash sifatida tushunishi tushunchalarni aniq ajratmasligi sababli ishonchli ko'rinmasligini ta'kidladi. U "qudratni resurs (moddiy va nomoddiy asosga ega) va boshqalarning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyati sifatidagi qudratni ajratmagan". R. Koheynning fikricha, agar ikkinchi ta'rifdan kelib chiqsak, "insonlarning xatti-harakatlarini nima belgilaydi – ko'proq tanklar, yuqori iqtisodiy unumdorlik yoki jozibadorroq mafkura" degan savol tug'iladi.⁸

Neoliberalizmning boshqa vakili, J. Rozenau, milliy davlatlarning xalqaro boshqarishda markaziy rolni egallamasligini va uning o'rnini xususiy sektor va davlatdan tashqari o'yinchilarga berganligini isbotladi⁹. Bunday o'zgarish an'anaviy kuchlar balansi haqida tushunchalarni, realistlarga xos bo'lgan, davlatlarga e'tibor qaratish orqali yo'q qilgan, chunki u transmilliy aloqalarning o'sib borayotgan ta'sirini hisobga olmasdi. Inson erkinligini, huquqlarini, fuqarolik jamiyatini, umumiy qadriyatlarni va xalqaro institutlarning demokratizatsiyasini ta'minlash zaruratini postulyatsiya qilgan holda, liberalizm va neoliberalizm vakillari kuchdan foydalanishni istisno etmagan, ammo bu realistlardan boshqa formatda amalga oshirilgan.

Lekin biz hozir asosiy 2 ta kuchning ko'inishini muholama qilamiz, bular qattiq va yumshoq kuch nazariyalaridir. Dastlab yumshoq kuchga to'xtaladigan bo'lsak, "yumshoq kuch" tushunchasi birinchi marta Garvard universiteti professori Jozef Nay tomonidan 1990 yilda o'zining "Majburiy ustunlik: Amerika hokimiyatining o'zgaruvchan tabiati" kitobida keltirilgan. Keyinchalik olim ushbu kontseptsiyani 2004 yilda chop etilgan "Yumshoq kuch: Jahon siyosatida muvaffaqiyatga erishish vositalari" kitobida yanada rivojlantirdi. Jozef Nayning fikricha bu o'z maqsadlariga bohsqalarni majburlash yoki bosim orqali erishish

⁸ Keohane R. Realism, Neorealism and the Study of World Politics //Neorealism and Its Critics / Ed. by Robert O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. - P. 1-26.

⁹ Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World. New York: Cambridge University Press, 1997. - 467 p.

emas, balki qiziqtirish va jalb qilish orqali erishishdir.¹⁰ Uning asosiy tamoyillariga quyidagiler kiradi:

1) Madaniy ta'sir: mamlakatning ijobiy imidjini yaratish va jalb qilish uchun o'z madaniyatini, san'atini, adabiyotini, musiqasini va boshqa madaniy ifoda shakllarini tarqatish.

2) Qadriyatlar va ideallar: boshqa mamlakatlarda tarafdorlarni jalb qilish va jamoatchilik fikrini shakllantirish uchun demokratiya, so'z erkinligi, inson huquqlari va boshqalar kabi qadriyatlaringizni targ'ib qilish.

3) Diplomatiya va muloqot: do'stona munosabatlar o'rnatish, xalqaro tashkilotlarda ishtirok etish, o'zaro tushunish va hamkorlikni mustahkamlash maqsadida madaniy almashinuvlar va ta'lim dasturlarini o'tkazish.

Yuqoridagilar asosiy tamoyillar asosida davlat madaniy festivallar va ko'rgazmalar tashkil etadi va mamlakatining madaniy boyligi va an'alarini namoyish etadi yoki chet ellik talabalarga mamlakatda o'qish va uning madaniyati bilan tanishish imkoniyatini taqdim etishi ham mumkin. Shuningdek sport tadbirlari va gumanitar yordam berish orqali ham yumshoq kuch siyosatini amalga oshirish mumkin.

"Qattiq kuch" (hard power) — bu xalqaro munosabatlarda siyosiy maqsadlarga erishish uchun harbiy va iqtisodiy qudratni qo'llashni anglatadigan konsepsiya. Ushbu konsepsiya "yumshoq kuch" (soft power) ga qarama-qarshi bo'lib, u madaniy, ideologik va diplomatik ta'sirga asoslanadi. Realizm va neorealizm — xalqaro munosabatlarni o'rganishda ikki asosiy nazariya bo'lib, ular "qattiq kuch" ning rolini va ahamiyatini tushunishga turlicha yondashadi. Ushbu ishda biz realistliklar va neorealistiklar "qattiq kuch" ga qanday munosabatda bo'lishlarini, uning foydalanishiga oid qanday dalillarni keltirishlarini va ularning qarashlari qanday farq qilishini ko'rib chiqamiz.

Realizm xalqaro munosabatlardagi eng qadimgi nazariyalardan biridir. Uning ildizlari Fukidid, Nikkolo Makiavelli va Tomas Xobbs kabi mutafakkirlar ijodi bilan bog'liq

Realistlar xalqaro tizim anarxik ekanligini, ya'ni davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladigan markaziy hokimiyat yo'qligini ta'kidlaydilar. Bunday sharoitda davlatlar o'z xavfsizligini va omon qolishini ta'minlash uchun o'z kuchlariga tayanishga majburdirlar. "Qattiq kuch" bu maqsadlarga erishish uchun zarur vosita bo'lib qoladi.

Realistlar davlatlarni xalqaro munosabatlarda asosiy aktorlar deb hisoblaydilar. Ularning asosiy maqsadi — omon qolish va hokimiyatni maksimal darajada oshirishdir. Anarxiya sharoitida davlatlar o'z manfaatlarini himoya qilish uchun harbiy va iqtisodiy kuchga tayyor bo'lishlari kerak.

Realizmning asosiy tushunchalaridan biri "kuchlar balansidir". Davlatlar bir davlat yoki davlatlar guruhining ustunligini oldini olish uchun balansga erishishga intilishadi. "Qattiq kuch" bu balansni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, harbiy ittifoqlar va qurollanishni kuchaytirish potentsial agressorlarga qarshi to'siq o'rnatish usullaridan biridir.

Qattiq kuch tushunchasi neorealizm bilan ham chambarchas bog'liq. Bu 70-yillarning oxirida ishlab chiqilgan neorealizmning asosiy tamoyillari. o'tgan asrda K.Uoltz o'zining

¹⁰ J. Nay "Yumshoq kuch". Toshkent: Trust and support, 2023. - 22-55-b.

"Xalqaro siyosat nazariyasi" kitobida xalqaro siyosatda qattiq tashqi siyosat usullarining cheksiz mashhurligi sabablarini aniq tushuntiradi. K.Uoltz tomonidan 1970-yillarning oxirida nashr etilgan "Xalqaro siyosat nazariyasi" kitobida ishlab chiqilgan neorealizmning asosiy tamoyillarini aytib o'tadi va nega qattiq kuchga asoslangan tashqi siyosat xalqaro maydonda mashhur bo'lib borayotganini aniq tushuntiradi.

K.Uoltz realistlar kabi xalqaro munosabatlarning anarxik tizimi haqida nazariyani ilgari suradi. Bunday holatning muddatsizligi qonuniy ustiga davlat organining yo'qligi bilan ta'minlanadi, uning qarorlari shubha ostiga olinmaydi va majburiy kuchga ega bo'ladi. K. Uoltzning yozishicha, ichki sohada davlat yoki hukumat tomonidan tan olingan "oliy sudya" mavjud bo'lsa, tashqi muhit hozirgi vaqtda bunday "sudya"ni taklif qila olmaydi. Bir tomondan, individualizmga, ikkinchi tomondan, materializmga tayanib, neorealizmning mohiyatini shakllantiradi. Yuqorida aytib o'tilgan barcha omillar davlatlarni, birinchi navbatda, o'z xavfsizligini ta'minlash maqsadida harakat qilishga majbur qiladi. Bundan tashqari, boshqa dunyo o'yinchilarining niyatlariga nisbatan hamma joyda mavjud bo'lgan noaniqlik harbiy salohiyatni asta-sekin oshirishga olib keladi.¹¹ Shuningdek neorealistlarning realistlar bilan kuchlar nisbati haqidagi fikri ham bir xil

Shuningdek neorealistlar davlatlarning xulq-atvori xalqaro tizimning strukturasi bilan belgilangan deb hisoblaydilar, davlatlarning ichki xususiyatlari bilan emas. Anarxiya sharoitida davlatlar ma'lum strukturaviy cheklovlar doirasida harakat qilishga majburdirlar. "Qattiq kuch" bunday tizimda omon qolish uchun zarur vosita bo'lib qoladi.

Garchi realizmlar va neorealizm bir qator asosiy farazlarni baham ko'rishsa-da, ularning "qattiq kuch"ga bo'lgan yondashuvlarida ba'zi farqlar mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

Strukturaga e'tibor: Neorealistlar xalqaro tizimning strukturasi ustida ko'proq e'tibor qaratadilar, realizmlar esa alohida davlatlarning harakatlariga ko'proq diqqat qaratadilar. Bu esa neorealistlarning global kuch taqsimotlarini va ularning davlatlarning harakatlariga ta'sirini tahlil qilishga ko'proq e'tibor berishiga olib keladi, realizmlar esa davlatlarning aniq strategiyalari va harakatlariga ko'proq e'tibor berishadi.

Ichki omillar roli: Realizmlar ichki omillarni, masalan, siyosiy tizim, iqtisodiyot va davlatning madaniyatini "qattiq kuch"dan foydalanishni tahlil qilishda ko'proq hisobga olishadi. Neorealistlar esa ichki omillarni strukturaviy cheklovlar bilan solishtirganda ikkinchi darajali ahamiyatga ega deb hisoblaydilar.

"Qattiq kuch"ni qo'llash strategiyalari: Realizmlar "qattiq kuch"ni aniq siyosiy maqsadlarga erishish uchun vosita sifatida ko'proq qarashadi, masalan, ta'sirni kengaytirish yoki manfaatlarni himoya qilish. Neorealistlar esa "qattiq kuch"ni xalqaro tizimda barqarorlik va muvozanatni saqlash vositasi sifatida ko'radilar.

Qattiq kuch yumshoq kuchdan farqli o'laroq, chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lib, davlat tuzilmalari o'rtasidagi birinchi to'qnashuvlar, xalqlar o'rtasidagi birinchi aloqalar shakllari va kuchga sig'inishda namoyon bo'lgan. XX asrning oxirigacha qattiq kuchning samaradorligi shubha ostiga olinmagan va u yirik davlatlarning tashqi siyosatida yetakchi konsepsiya bo'lgan. Qattiq kuchning aniq ijobiy tomonlari orasida tez natijalar va

¹¹ Waltz K. Man, the State and War. New York: Columbia University Press, 1970. – 159 p.

dasturlarni amalga oshirishning aniq sxemasi ajralib turadi. Muhim kamchiliklari orasida yuqori xarajatlar va ta'sir qilingan ob'ektning qarshilik ko'rsatishi natijasida ta'sirning beqarorligi mavjud.

O'zining "Majburiy ustunlik: Amerika hokimiyatining o'zgaruvchan tabiati" kitobida J. Nay dunyodagi qudratning taqsimlanishini uch qavatli shaxmat doskasida o'ynaladigan o'yin bilan taqqoslaydi. Birinchi qavatda bir qutbli harbiy qudrat, ikkinchi qavatda ko'p qutbli iqtisodiy qudrat, uchinchi qavatda esa cheksiz sonli nodavlat tashkilotlar va alohida shaxslar mavjud.¹²

Yangi tarixiy davrda qattiq kuchning evolyutsion yo'li, dunyo hamjamiyatining transformatsion jarayonlari va bunga bog'liq holda yangilangan huquqiy tartib ta'sirida bo'lgan, buni AQSh misolida ko'rish mumkin. Aynan AQShda qattiq, yumshoq va aqlli kuch konsepsiyalari ilgari surilgan va siyosiy amaliyotga birinchi marta joriy etilgan. Sovuq urush davrida ikki qutbli dunyo tizimi o'sha paytdagi ikkita superdavlatning qurollanishini oshirishga turtki bo'ldi. Biroq, 80-yillarning oxirigacha har qanday boshqa sanoat sohalarini zarar ko'rish hisobiga qurolli kuchlarni rivojlantirishga intilgan SSSRdan farqli o'laroq, AQSh bundan ham ilgariroqqa borib, o'z kuchining madaniy jihatlariga murojaat qildi. Bunday strategiya samarali bo'ldi va 90-yillarda J. Nay bu hodisani "yumshoq kuch" deb atadi, bu iqtisodiy majburlash, harbiy kuch yoki shantaj qo'llanmasdan, faqat madaniyat va mafkuraning jozibadorligi hisobiga xuddi shu natijalarga erishishga qodir.

J. Nay bu bilan cheklanmadi, chunki xalqaro vaziyat shu qadar tez o'zgarardi va qattiq usullarni qayta ko'rib chiqish va ularni yangi muhitga moslashtirishni talab qilardi. Va endi biz gumanitar aralashuv, hatto gumanitar urush, tajovuzkorlikka qarshi kurash va shu kabi iboralarni tobora ko'proq uchratamiz. Yuqorida aytilganlardan shuni xulosa qilish mumkinki, qattiq kuchsiz qilish mumkin emas, chunki aynan u sizning irodingizni qat'iy bajarishni va ko'pincha ancha kamroq vaqt sarflashni nazarda tutadi. Bu erda asosiy omil keng jamoatchilik tomonidan aralashuvning qabul qilinishini ta'minlashdir.

Qattiq kuchni qayta tiklash va yangilashning asosiligi, shuningdek, hozirgi sharoitda demokratik loyihaning noaniq ahvoli bilan ham belgilanadi. Bir necha o'n yillardan buyon demokratik tamoyillar asosiy o'rinni egallab kelmoqda. Demokratiyaning bunday muvaffaqiyati, asosan, yuqori iqtisodiy ko'rsatkichlar, inson salohiyati va aholining turmush darajasi bilan bog'liq. Biroq, vaqt o'tishi bilan global tuzilma o'zgaradi, murakkablashadi va qutblanadi, F. Fukuyamaning "tarix oxiri" davlatlariga qo'yilgan yangi chaqiriqlar dunyo siyosiy jarayonidagi barcha ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlarni takomillashtirish va rivojlantirish haqida o'ylashga majbur qiladi. Dunyoning turli burchaklarida ko'plab tajribalardan so'ng, demokratiya endi universal emasligi aniqlandi. Har qanday aniq holatda tashqi tomondan kiritilgan va ko'pincha begona tamoyillarning o'zgarishi sodir bo'ladi, bu oxir-oqibat ma'lum bir davlatning ijtimoiy boshqaruvining tarixiy turlariga intiladi. Masalan, kanadalik siyosatshunos P. Dutkevichning yozishicha, postkommunistik davlat "yuqoriga qarab bir qator tajribalardan o'tib, o'zini ko'proq G'arbning "dahshatli" toifasi -

¹² Nye J. Bound to lead: The Changing Nature of American power Basic Books, 1991. - P. 309

"siyosiy nigilizm" ("hamma narsa ruxsat etilgan") o'z hukmronligini o'rnatgan jarayon sifatida ko'rsatdi".¹³

Keyingi davrlarda bu, nominal qonuniy tuzilmalar va tashkilotli jinoyatchilik o'rtasidagi simbiotik aloqada namoyon bo'ldi, ular kuchli siyosiy aktorga aylandi.

Qattiq kuchga asoslangan tashqi siyosat konsepsiyasi, yuqorida ta'kidlaganimizdek, neorealizm siyosatining tarkibiy qismidir. Neorealizmning asosiy postulati milliy davlatning xavfsizligi, uning suvereniteti va Tomas Gobbs tomonidan "hammaning hammaga qarshi urushi" deb atalgan doimiy xalqaro tartibsizlik sharoitidir. Bu holat davlatni harbiy salohiyatni oshirish va ehtiyotkorona tashqi siyosat yuritishga majbur qiladi. Globalizatsiya va chegaralarning o'tkazuvchanligi davrida xalqaro munosabatlarning turli davlat va nodavlat aktorlaridan kelib chiqadigan ko'plab qiyinchiliklar mavjud bo'lib, ular milliy hukumatlarni o'z madaniyati, o'ziga xosligi va boshqa qadriyatlarini himoya qilishda tashqi siyosatini qattiqroq qilishga undaydi.

Dunyo tartibidagi o'zgarishlar qattiq kuchni istisno qilmadi, u XX asrda yumshoq kuch elementlarini o'z ichiga oldi va uning afzalliklarini o'zlashtirdi. Buning yorqin misoli harbiylarning nizolarni harbiy emas, balki diplomatik yo'l bilan hal qilish tarafdori ekanliklari haqidagi bayonotlaridir. Qattiq kuchning zamonaviy arsenali ommaviy diplomatiyani o'z ichiga olishi mumkin.

Zamonaviylik, shaxs huquqlarining davlat huquqlaridan ustunligi haqidagi ko'rinishiga qaramay, qattiq kuchni yangi usulda qo'llashga turtki beradi, bu asosan iqtisodiy sanksiyalarni joriy etish, harbiy mashqlar o'tkazish, jangovar qurollarni ko'paytirish va yangi qurollar ishlab chiqish, harbiy ittifoqlarni kengaytirishdan iborat.

Rasmiy bayonotlarda tajovuzkorlik va militarizmga urg'u berilmaydi, aksincha, "o'zaro hamkorlik, do'stona munosabatlarni mustahkamlash (masalan, qo'shma harbiy mashqlar o'tkazish) va dunyo tartibi va xavfsizligini ta'minlashga yordam berish" ta'kidlanadi.¹⁴ Bir tomondan, bu paradoksal, chunki davlatlar qancha ko'p qurol to'plasa, dunyo vaziyati shunchalik muvozanatli bo'ladi: agar mamlakatning qurol-yarog 'arsenalida yadro quroli bo'lsa, unga hujum qilish yoki tahdid solishning ma'nosi yo'q. Boshqa tomondan, ko'pchilik tomonidan tan olingan huquq ustuvorligi potentsial tajovuzkor davlat uchun to'xtash signali bo'lib xizmat qiladi, chunki bunday me'yorlar allaqachon millionlab odamlarning ongiga o'rnatilgan, ular axborot davrida hisobga olinadigan muhim siyosiy kuchdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yumshoq kuch madaniyat, ma'rifat, diplomatiya va qadriyatlar orqali boshqa davlatlarni o'ziga jalb qilish va ularni o'z istagiga ko'ndirishdan iborat. Bu usul insoniyat tarixida ham mavjud bo'lsa-da, zamonaviy shaklini XX asrda olgan. Yumshoq kuchning afzalligi shundaki, u kamroq xarajat talab qiladi va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, AQShning madaniy ta'siri yoki Yaponiyaning texnologiyasi dunyo bo'ylab keng tarqalgan, Qattiq kuch esa harbiy qurol, iqtisodiy bosim va to'g'ridan-to'g'ri ta'sir o'tkazish orqali boshqa davlatlarni o'z istagiga bo'ysundirishni anglatadi. Bu usul tarixan davlatlar o'rtasidagi munosabatlarda keng qo'llanilib kelgan, chunki u tez va aniq natijalar beradi. Biroq, qattiq kuch yuqori xarajatlarni talab qiladi va

¹³ Дуткевич П. Асимметричная власть, ересь и посткоммунизм: несколько мыслей. Политическая экспертиза: ПОЛИТЭК. 2006. - No 4. - С. 39–46.

¹⁴ Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений // Международные процессы: журнал теории международных отношений и мировой политики. 2013. No 2. [Elektron manba] // Intertrends. 2013. - URL: <http://www.intertrends.ru/four/006.htm> (murojaat qilingan: 23.03.2023).

uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishda samarasiz bo'lishi mumkin, chunki u ko'pincha qarshilik va norozilikka olib keladi. Shuningdek realizm va neorealizm xalqaro munosabatlarda "qattiq kuch"ning rolini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Ikkala nazariya ham anarxiya sharoitida davlatlar o'z xavfsizligini ta'minlash va siyosiy maqsadlarga erishish uchun harbiy va iqtisodiy kuchga tayanishga majbur ekanligini ta'kidlaydi. Biroq, ularning yondashuvlari o'ziga xos xususiyatlarga ega: realizmlar alohida davlatlarning harakatlariga ko'proq e'tibor qaratishsa, neorealistlar xalqaro tizimning strukturasiqa diqqatni jamlaydilar. Zamonaviy dunyoda qattiq va yumshoq kuch bir-birini to'ldiradi. Masalan, AQSH harbiy qudrati bilan birga Hollywood, universitetlar va madaniyati orqali ham dunyoga ta'sir ko'rsatadi. Xuddi shu tarzda, Xitoy ham iqtisodiy va harbiy qudratini madaniy va diplomatik tashabbuslar bilan mustahkamlaydi. Zamonaviy davlatlar ikkala usuldan ham samarali foydalanish orqali o'z manfaatlarini himoya qiladi va global miqyosda ta'sir o'tkazadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBAALAR:

1. Дуткевич П. Асимметричная власть, ересь и посткоммунизм: несколько мыслей. Политическая экспертиза: ПОЛИТЭК. 2006. № 4. С. 39–46.
2. Гусаков А.В. «Жёсткая» и «мягкая» сила как инструменты внешней политики США. Вестник Института стратегических исследований ПГЛУ : сборник научных трудов. 2011. - № 1. - С. 15-17.
3. J. Nay “Yumshoq kuch”, Toshkent: Trust and support, 2023. - 22-b.
4. Morgenthau H. Politics among Nations. New York: McGraw-Hill Companies, 1967. - 419 p
5. J. Nay “Yumshoq kuch”. Toshkent: Trust and support, 2023. - 22-55-b.
6. Kissinger H. Russian and American Interests After the Cold War. Rethinking Russia's National Interests. Ed. by S. Sestanovich. Washington: Center for Strategic and International Studies, 1994. - P. 1–3.
7. Keohane R. Realism, Neorealism and the Study of World Politics //Neorealism and Its Critics / Ed. by Robert O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. - P. 1-26.
8. Morgenthau H. Politics among Nations. New York: McGraw-Hill Companies, 1967. - 419 p.
9. Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World. New York: Cambridge University Press, 1997. 467 p.
10. Waltz K. Man, the State and War. New York: Columbia University Press, 1970. - 159 p.
11. П. А. Цыганкова. М. Гардарика. Международные отношения: социологические подходы 1998. [Elektron manba] // Refdb // 2012 - URL: <https://refdb.ru/%20look/3497129-pall.html> (murojaat qilingan: 15.02.2025).
12. Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений // Международные процессы: журнал теории

международных отношений и мировой политики. 2013. No 2. [Elektron manba] // Interntrends. 2013. - URL: <http://www.intertrends.ru/four/006.htm> (murojaat qilingan: 23.03.2023).

13. Дарья Лобанова. Концептуальные подходы к определению понятия силы в международных отношениях. 2017 [Elektron manba] // Elibrary // 2017. 15 yanvar – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35294670> (murojaat qilingan 28.01.2025)